

J A A R B O E K
VAN HET
KONINKLIJK NEDERLANDSCH GENOOTSCHAP
VOOR
MUNT- EN PENNINGKUNDE

ONDER DE ZINSPREUK

„Concordia res parvae crescunt”

TE

AMSTERDAM

Commissie van Redactie:

Dr. H. ENNO VAN GELDER (Voorburg)

Dr. A. GORTER (Bilthoven)

Dr. J. W. A. VAN HENGEL (Utrecht)

Dr. A. N. ZADOKS-JOSEPHUS JITTA (Amsterdam)

XXXIX 1952

AMSTERDAM

UITGAVE VAN HET GENOOTSCHAP

1952

VALSE NEDERLANDSE DUKATEN

door

A. VAN DER WIEL

Het was reeds lang bekend, dat in de jaren 1830—1849 in een of meer buitenlandse muntinrichtingen Nederlandse dukaten zijn nagemaakt. Men vindt dit reeds vermeld in het *Algemeen verslag van het muntcollege over het jaar 1867* en Mr. L. W. A. Besier heeft in zijn aantekeningen over de Nederlandse muntslag in de inleiding van zijn catalogus der speciën van het Koninkrijk der Nederlanden, opgenomen als bijlage in het *Muntverslag over het jaar 1887*, hier nog eens de aandacht op gevestigd. In het *Handboek van de Nederlandsche munten van 1795—1945* van Jacques Schulman (Amsterdam 1946) worden onder de nummers 214, 216, 218, 219, 221, 222, 224, 232 en 504 en in de noten op blz. 76, 97 en 108 deze valse dukaten vermeld. Niet bekend was echter, dat er reeds van vele oudere jaren valse dukaten voorkomen en evenmin hoe deze dukaten te herkennen zijn.

Nu bevindt zich in het archief van 's Rijks Munt een dossier, dat een uitvoerige correspondentie uit de jaren 1866—1869 bevat over de aanmunting van valse Nederlandse dukaten in buitenlandse munthuizen, waaraan we het hierna volgende ontlenen.

In 1866 had de Nederlandsche Bank een partij Nederlandse dukaten met het jaartal 1849 gekocht en omdat na onderzoek bleek, dat deze dukaten te laag in gehalte en te licht in gewicht waren, werd de uitslag van dit onderzoek ter kennis van het muntcollege gebracht. Dit college kreeg toen op haar verzoek de beschikking over een partij van 610 stuks van deze dukaten, die nauwkeurig onderzocht werden. Het resultaat van dit onderzoek was, dat volledige zekerheid werd verkregen, dat deze dukaten niet aan 's Rijks Munt te Utrecht vervaardigd waren. Het onderzoek strekte zich ook uit tot enige in de muntverzameling van 's Rijks Munt aanwezige oudere dukaten, waarbij bleek, dat er ook valse dukaten met de jaartallen 1830, 1831, 1832, 1833, 1837, 1838,

1939, 1840 en 1841 bestonden. Op zich zelf was dit niets nieuws, want reeds in 1839 waren enige voor onderzoek ingeleverde dukaten met de jaartallen 1831, 1833, 1834 en 1835 onderzocht en vals bevonden, maar het feit, dat in verschillende handboeken, die in de jaren 1850—1860 verschenen waren, werd gezegd, dat in Rusland¹⁾ en vroeger ook in Polen²⁾ en Württemberg³⁾ Nederlandse dukaten waren aangemunt, waarvan het gehalte beduidend beneden het wettelijke Nederlandse gehalte lag, was voor het muntcollege aanleiding om hierop de aandacht van de Minister van Financiën te vestigen.

Onze regering verzocht daarop aan haar gezanten te St. Petersburg en Wenen en aan de Consul-Generaal te Stuttgart hiernaar een onderzoek te willen instellen. De gezant te Wenen en de Consul-Generaal te Stuttgart rapporteerden in Juni 1867, dat nòch in Oostenrijk, nòch in Württemberg⁴⁾ Nederlandse dukaten geslagen werden, doch de gezant te St. Petersburg berichtte 20 Juli 1867, dat blijkens de verkregen inlichtingen reeds sedert het begin van deze eeuw of sedert nog vroeger in de Russische Rijksmunt van tijd tot tijd Nederlandse dukaten waren vervaardigd, doch dat sedert het overlijden van Keizer Nicolaas I (1855) geen aanmunting meer had plaats gehad. Laatstgenoemde gezant zond tevens een in Rusland geslagen dukaat met het jaartal 1849 in, die na gehouden onderzoek identiek bleek te zijn met de dukaten, die in 1866 waren onderzocht. Hiermede was dus de zekerheid verkregen, dat de valse dukaten van 1849 in Rusland waren aangemaakt en dat er ook oudere valse dukaten dan die van 1830 moesten bestaan. Aangezien het muntcollege vreesde, dat deze Russische aanmunting wel eens kon worden hervat en terecht van mening was, dat de vervaardiging van minderwaardige Nederlandse dukaten de goede naam van de Nederlandse munt schaadde, richtte het zich tot de Minister van Financiën met verzoek hierop de aandacht van de regering te willen vestigen (28 Juli 1868). Ook nu gaf de Minister van Buitenlandse Zaken de gezant te St. Petersburg opdracht ter zake het vereiste te verrichten, waarop deze 25 October (6 November) 1868 berichtte, dat de Russische Regering de verzekering had gegeven, dat in Rusland geen Neder-

landse dukaten meer geslagen zouden worden en dat — indien hieraan behoefte ontstond — deze dukaten uit Utrecht betrokken zouden worden ^{1) 5)}.

Hiermede was dus de aanmunting van valse dukaten beëindigd, maar voor de verzamelaars blijft de vraag open, welke valse Nederlandse dukaten er bestaan en hoe deze te herkennen zijn ⁶⁾.

Voor wat de sinds 1814 geslagen dukaten betreft, kunnen wij op deze vragen een vrij volledig antwoord geven. Een uitgebreid onderzoek heeft aangetoond, dat in buitenlandse munthuizen valse Nederlandse dukaten geslagen zijn met de jaartallen 1818, 1827, 1828, 1829, 1830, 1831, 1832, 1833, 1834, 1835, 1837, 1838, 1839, 1840, 1841 en 1849 (wellicht ook in 1836, maar van dit jaar heb ik tot dusver geen valse dukaten gezien). Van deze zestien jaargangen behoeven die van 1830, 1832, 1834, 1835, 1837 en 1838 eigenlijk niet behandeld te worden, omdat van deze jaren geen echte dukaten bestaan en zij dus zonder uitzondering vals zijn. Ook kunnen om dezelfde reden worden uitgeschakeld de dukaten van 1840 en 1841, die een fakkel als meesterteken voeren, aangezien de echte dukaten van deze beide jaren een lelie als meester-teken hebben. Ter wille van het bestaande verband heb ik deze valse dukaten echter toch in mijn onderzoek betrokken.

Beschikt men over meerdere dukaten, zo zal men spoedig ervaren, dat er dukaten van 1818, 1827, 1828, 1829, 1831, 1833, 1839 en 1841 (lelie) bestaan, die in details geheel overeenstemmen met de valse dukaten van de jaren, waarvan geen echte dukaten bestaan en dus evenzeer vals zijn, doch het lijkt mij gewenst enige kenmerken aan te geven, waaraan de verzamelaars meer houvast hebben.

Van de dukaten, die geslagen zijn krachtens het Besluit van de Souvereine Vorst van 19 Januari 1814 (jaartallen 1814, 1815, 1815 met het klaverbladje en 1816) ken ik geen valse exemplaren, evenmin van de dukaten van 1817 met het zg. gebakerd kindje als meesterteken, zodat de reeks valse dukaten aanvangt met het jaar 1818.

Laat ik allereerst opmerken, dat de fabricatie en controle aan 's Rijks Munt zodanig was, dat het uitgesloten moet worden

geacht, dat er dukaten geslagen zouden zijn, wier gewicht sterk afwijkt van het wettelijk gewicht (3,494 gram), zodat dukaten, die bijv. 3,531 gram (1818 K.R.M.) of in ongesleten toestand 3,438 gram (1829 K.R.M.) wegen, uit dien hoofde reeds vals moeten zijn.

Een al zeer gemakkelijk kenmerk geeft de middellijn, welke bij de echte stukken, die krachtens de wet van 1816 geslagen zijn (1818 t/m 1841), $20\frac{1}{2}$ à $20\frac{3}{4}$ mm weet, doch bij de valse dukaten slechts 20 mm, al komt op deze regel een enkele uitzondering voor. Ten gevolge van de te kleine middellijn staan de letters van het omschrift op deze dukaten te dicht op de buitenrand van de munt.

Laten we ons nu eerst eens beperken tot deze te kleine dukaten met een fakkel als meesterteken. In het Kabinet van 's Rijks Munt (K.R.M.) bevinden zich dergelijke stukken met de jaartallen 1818 (2 ex.), 1827, 1828, 1829, 1830 (2 ex.), 1832 (2 ex.), 1837 (2 ex.), 1838 (2 ex.), 1839 (3 ex.), 1840 en 1841 en in de verzameling van de Nederlandsche Bank troffen we dergelijke dukaten aan met de jaartallen 1829 t/m 1835, 1837, 1838, 1840 en 1841. We hebben deze dukaten nauwkeurig vergeleken met de echte dukaten van 1818, 1819, 1822, 1825, 1827, 1828, 1829, 1831, 1836 en 1839 en daarbij vastgesteld, dat op alle echte dukaten de vijfde pijlspits van links iets te kort en onvolkomen is (dit geldt voor alle echte dukaten van de 19e eeuw) en dat op deze dukaten de zeven pijlspitsen overigens een gelijkmatig verlopende boog vormen, wat op de valse dukaten niet het geval is.

Er zijn op de valse dukaten tal van kleine afwijkingen vast te stellen, doch ik heb mij beperkt tot vijf duidelijke kenmerken voor elk der drie gevonden soorten. Toch wil ik vooraf nog opmerken, dat dukaten met te hoog of te laag staande letters of cijfers steeds vals zijn en dat op de keerzijde te grote rozetten met te grote blaadjes eveneens een kenmerk van valsheid zijn.

I. De valse dukaten van 1818, 1827, 1835, 1837, 1838, 1839, 1840 en 1841 hebben de volgende vijf kenmerken gemeen:

A. Te korte, te brede en te dicht op de helm liggende pluim.
(In 1818 het duidelijkst, daarna iets verbeterd),

ECHT

VALS

A

ECHT

VALS

B

ECHT VALS

C

ECHT

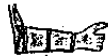

VALS

D

ECHT

VALS

E

ECHT

VALS

F

ECHT VALS

G

ECHT

VALS

H

ECHT

VALS

I

18 31

ECHT

18 30

VALS

K

ECHT

VALS

L

ECHT

VALS

M

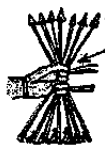
18 41

ECHT

18 41

VALS

N

ECHT

VALS

O

ECHT

VALS

P

ECHT

VALS

Q

LEGEM LEGEM

ECHT

VALS

R

- B. Te hoog geplaatste banden op de rechter bovenarm,
- C. Te kort zwaard, dat te dicht bij de helm staat,
- D. Te laag staande vierde en zesde pijlspits (van links gerekend),
- E. Te veel in het midden staande band op de linker onderarm.

Deze vijf kenmerken zijn meer dan voldoende om de valse dukaten als zodanig te herkennen. Op de plaat zijn deze kenmerken naast die der echte dukaten ter betere vergelijking afgebeeld.

- II. De valse dukaten van 1828 en 1829 en enkele van 1830 wijken van de onder I genoemde dukaten enigszins af, doordat de onder C en D genoemde kenmerken hier verbeterd zijn. Zij hebben dus de genoemde kenmerken A, B en E en bovendien:

- F. Gelijke pijlspitsen, die echter te breed en te stomp zijn (bijna gelijkzijdige driehoeken),
- G. Te kleine Mercuriusstaf (niet op die van 1830).

Op de valse dukaten van 1828 en 1829 staan de twee laatste cijfers van het jaartal te laag, wat ook reeds in 1827 het geval was.

- III. De valse dukaten van 1830 t/m 1834 wijken weder enigszins af; zij hebben de hiervoor genoemde kenmerken A, C en D en bovendien:

- H. De onder de hand uitstekende knop van het zwaard ontbreekt,
- I. De linten van de pijlenbundel zijn te rechthoekig omgebogen,
- K. De laatste twee cijfers van het jaartal zijn hoger geplaatst dan de twee eerste cijfers.

Op deze dukaten zijn de banden op het midden van de rechter bovenarm eerder te laag dan te hoog geplaatst en is op de dukaten van 1830, 1831 en 1832 het linker been te weinig gebogen, zodat de buitenlijnen van het boven- en onderbeen nagenoeg in elkaars verlengde staan.

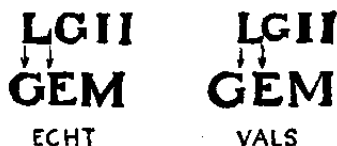
De meeste moeilijkheden gaf een valse dukaat van 1833 in het K.R.M., die evenals de echte dukaten een middellijn van ruim $20\frac{1}{2}$ mm heeft en ook in de pijlspitsen een gelijke afwijking ver-

toont als ik hierboven voor de echte dukaten aangaf. De meeste der gevonden afwijkingen zijn hier zeer gering en hoofdzakelijk te vinden in de stand en de vorm der letters, zoals te laag staande R en te hoog staande S in het woord RES (bovendien staat de R te ver van de E en evenmin als de S in de straal van de munt), scheef staande A met gebrekkige schreven in het woord PARVAE, te laag staande C en gebrekkige U in het woord CRESCUNT en voorts twee ongelijke cijfers 3 in het jaartal. In de tekening valt nog het meeste op een knik in de bovenlijn van de linker voet, die ook aan de onderzijde te veel gebogen is (zie L).

Valse dukaten met een lelie als meesterteken ken ik alleen van 1841. In het K.R.M. bevinden zich twee verschillende valse dukaten met dit meesterteken. De eerste, die evenals de onder I, II en III genoemde valse dukaten een middellijn van 20 mm heeft, vertoont zeer veel overeenkomst met die, welke onder I genoemd zijn. De pluim op de helm is nu vrij goed getekend, maar overigens zijn de kenmerken B, C, D en E op deze dukaat terug te vinden. Van de andere gevonden kenmerken vermelden we nog:

- M. De lelie heeft een te lang middelste blad, te weinig omgebogen buitenbladeren en een iets te korte middelste stengel.
- N. Het tweede been van de A van CONCORDIA staat niet zoals op de echte dukaten in het verlengde van de onderlijn van het jaartal.

De andere valse dukaat met dit meesterteken en het jaartal 1841 heeft een middellijn van 20½ mm. We vinden hierop de kenmerken B, C (maar het zwaard nog iets korter), E, M en N (waarbij nu nog een scheef staande 4 komt) terug. Op de keer-

zijde van deze dukaten van 1841 zijn de harten der rozetten niet zoals op de echte dukaten geruit, maar in acht sectoren verdeeld. Voor wat de keerzijde betreft, wil ik nog opmerken, dat op de

echte dukaten de L van BELGII nog boven de G van LEGEM staat, doch op alle valse dukaten (behalve de grotere dukaat van 1833 uit het K.R.M.) staat deze L boven de tussenuimte tussen de letters G en E van LEGEM.

Tot slot volgen dan de valse dukaten van 1849, die evenals de echte een zwaard als meesterteken voeren. In verband met de nieuwe muntwet van 1847 is de middellijn van deze echte dukaten iets groter geworden (ruim 21 mm) en dit voorbeeld is door de Russische munt blijkbaar dadelijk gevolgd, want de valse dukaten van dit jaar zijn, hoewel nog iets kleiner dan de echte, eveneens groter dan de vroegere valse dukaten. Uit het reeds in het begin van dit artikel vermelde onderzoek van 1866 was gebleken, dat er van de valse dukaten van dit jaar twee verschillende stempels bestaan, deze onderlinge verschillen zijn echter slechts klein en het beste te zien aan de breedte van het zwaard, doch ik geloof, dat het geen zin heeft daar nader op in te gaan en dat ik kan volstaan met de kenmerken, die deze valse dukaten gemeen hebben. Van de eerste vijf kenmerken is alleen B overgebleven, van de overige gevonden afwijkingen vermelden we:

- O. De duim van de linker hand is meer gebogen dan op de echte dukaten en laat de zesde en zevende pijl vrij.
- P. Het meesterteken (zwaard) is langer dan op de echte dukaten en staat iets dichterbij de helm.
- Q. Het zwaard van de ridder is breder en iets langer dan op de echte dukaten en staat iets dichterbij de helm.
- R. Op de keerzijde ligt het punt, waar de beide middelste benen van de drie letters M samenkomen boven de onderlijn van deze letters en in de drie letters G helt het dwarsstreepje aan de linker zijde iets omlaag.

Uit de vele kenmerken van valsheid, die de te kleine dukaten van 1818—1849 gemeen hebben, meen ik zonder voorbehoud te mogen aannemen, dat al deze dukaten in Rusland geslagen zijn. Waar de grotere dukaat van 1833 geslagen is, blijft (voorlopig) nog onbekend.

Een andere vraag, waarop de verzamelaars gaarne een ant-

woord zullen willen hebben, is de vraag hoeveel van deze valse dukaten geslagen zijn. Ook hierop kan ik een antwoord geven.

Volgens Ottomar Haupt in zijn *Arbitrages et Parités* (8e Ed. Paris 1894) zijn van 1817 tot 1867 in de Russische munt voor 66.586.226 roebel aan Nederlandse dukaten geslagen. Omgerekend naar de waarde van 2 roebel $93\frac{1}{5}$ kopeke per dukaat volgens de Russische wet van 22 Januari 1840 geeft dit een aantal van 22.699.850 dukaten.

Dit getal overtrof nog het reeds grote getal, dat ik gevonden had, toen ik uit pl.m. 200 verzamelingen en veilingcatalogi van alle jaren de gevonden aantallen dukaten optelde en daarna voor alle jaren het percentage van het totale aantal geslagen dukaten berekende. Dit gaf voor de jaren 1825 en 1836, waarvan ik geen valse exemplaren kende, respectievelijk $\frac{1}{2}$ en $1\frac{1}{4}$ %, terwijl dit volgens de geslagen aantallen $2\frac{1}{2}$ en $4\frac{1}{4}$ % had moeten zijn, dus $4\frac{1}{2}$ à $3\frac{1}{2}$ maal zoveel. Hieruit volgde, dat het aantal valse dukaten zeker drie maal zo groot moest zijn als het aantal echte, dus zeker 17.000.000.

Ik was nu ook in staat van alle jaren een schatting van het geslagen aantal valse dukaten te geven, die niet zo veel van de waarheid zal verschillen, doch vooraf wil ik nog een opmerking maken. Uit de muntmeestersrekeningen, de maandstaten en de gevoerde correspondentie blijkt, dat te Utrecht in de eerste jaren na 1814 — evenals zulks in de 18e eeuw geschiedde — in de maand December jaarlijks een klein aantal dukaten met het jaartal van het komende jaar als nieuwjaarspenning werd geslagen. Zo zijn in December 1816, 1817, 1818, 1819, 1820 en 1821 respectievelijk 14.630, 16.100, 21.210, 10.360, 15.073 en 11.900 dukaten met de jaartallen 1817, 1818, 1819, 1820, 1821 en 1822 geslagen en aangezien van deze dukaten natuurlijk een veel groter percentage bewaard bleef dan van de dukaten, die voor de handel werden geslagen, moest hiervoor een correctie worden toegepast. De dukaten van deze jaren komen veel meer voor, dan het kleine geslagen aantal zou doen verwachten. Ik zal hier niet alle berekeningen herhalen, doch volstaan met het resultaat, neergelegd in de volgende staat.

Jaartallen	Aantal echte dukaten te Utrecht geslagen	Berekend aantal valse dukaten in Rusland geslagen	Verhouding echt—vals (d)
1818	1.552.390	± 1.350.000	1 : 1
1819	110.670	geen	alleen ecnt
1820	10.360	}	(a)
1821	15.073		
1822	11.900		
1825	119.294		
1827	138.141	350.000	alleen echt
1828	621.906	1.300.000	2 : 5
1829	1.152.805	150.000 (b)	1 : 2
1830	—	2.000.000	10 : 1
1831	410.832	1.000.000	alleen vals
1832	—	1.000.000	2 : 5
1833	247.239	350.000	alleen vals
1834	—	150.000	2 : 3
1835	—	650.000	alleen vals
1836	235.743	300.000 (c)	alleen vals
1837	—	1.400.000	4 : 5
1838	—	1.200.000	alleen vals
1839	151.202	1.500.000	alleen vals
1840	102.946	1.350.000	1 : 10
1841	95.667	4.000.000	1 : 13
1849	14.344	4.750.000	1 : 40
			1 : 350

- (a) In verband met het hierboven medegedeelde over de December-uitgiften, zijn deze jaren zeer moeilijk te schatten, doch het lijkt waarschijnlijk, dat er valse dukaten van 1820 zullen blijken te bestaan, gezien heb ik ze echter (nog) niet.
- (b) Het aantal, dat berekend werd, was zeer klein, mogelijk speelt het toeval hier een rol.
- (c) Dit is berekend, maar valse dukaten van dit jaar heb ik tot dusver niet gezien.
- (d) Aangezien waarschijnlijk in ons land naar verhouding wel meer Utrechtse dan Russische dukaten bewaard zullen zijn, is bij ons de verhouding van echt tot vals vermoedelijk gunstiger.

Uit deze staat blijkt duidelijk dat de echte dukaat van 1849 zeer zeldzaam is en dat de valse dukaten van dit jaar en die van 1841 (minder met fakkel dan met lelie) het meest algemeen zijn. Dat de dukaten van 1820, 1821 en 1822 niet zo zeldzaam zijn als de geslagen aantallen zouden doen vermoeden, is reeds verklaard.

Ten slotte nog iets over de dukaten van 1817. Deze komen veel meer voor dan men zou verwachten, maar ik geloof niet, dat we daarom zouden moeten aannemen, dat deze ook in Rusland zouden zijn geslagen, doch veeleer dat, in verband met het uitzonderlijk meesterteken, van deze dukaten een groter percentage bewaard bleef. Twee verschillende stempels heb ik van dit jaar dan ook niet kunnen vinden. Om deze redenen heb ik de dukaten van dit jaar in bovenstaande staat niet opgenomen.

De dukatenaanmunting in Warschau in 1831 bedroeg volgens het in noot (2) vermelde artikel 467.071,41 roebel, wat gerekend op drie roebel per dukaat (1834), duidt op een aanmaak van 155.690 dezer dukaten. Ik heb deze dukaat (Schulman No. 232) hier buiten beschouwing gelaten, omdat ik meen, dat deze voldoende bekend is.

Oudere valse dukaten.

Zoals we gezien hebben, was de aanmunting van Nederlandse dukaten in Rusland in de eerste helft der 19de eeuw niet onbekend, maar de in noot (1) vermelde aanmunting van Nederlandse dukaten in Rusland in de 18de eeuw was voor mij en vermoedelijk wel voor alle Nederlandse numismaten een verrassing. Toch blijkt uit het archief van Raden en Generaal-Meesteren van de Munt, dat dit niet geheel onbekend was. We laten hier volgen, wat we hieromtrent hebben kunnen vinden.

In 1754 berichtte het genoemde college aan de Staten-Generaal dat in verschillende steden in Duitsland Nederlandse dukaten circuleerden, die te licht waren en in 1757, dat deswege in een conventie van Keizerin Maria Theresia en de Keurvorst van Beieren was besloten, dat de Nederlandse dukaten in hun landen verboden zouden worden, omdat deze dukaten in Polen in groot aantal werden nagebootst en aldaar te laag in gehalte en ge-

wicht geslagen werden. Naar aanleiding hiervan gaven de Staten-Generaal 6 December 1757 een *Waarschouwing* uit, waarin gezegd wordt, dat de valse Hollandse dukaten van 1752 en 1753 te herkennen zijn aan:

1. Te grove stempel;
2. De cijfers van het jaartal; op die van 1752 is de 2 veel te groot en op die van 1753 is de 3 zoo geteekend, dat dit cijfer op een 8 lijkt;
3. De veel mindere buigzaamheid vergeleken met die der echte dukaten;
4. De pluim van de helm van den ridder, die in tegenstelling met die der echte dukaten geheel op de helm rust.

Deze aanmunting van valse dukaten in Polen(?), werd tevens aanleiding tot het plakkaat van 2 Juni 1760, waarbij alle ongerande dukaten buiten omloop werden gesteld.

In 1763 berichtte het college van Raden en Generaal-Meesteren van de Munt, dat de West-Friese dukaten met een haan of een schip als meesterteken in Danzig niet meer aangenomen werden, omdat zij te licht waren. Ik zie hierin een aanwijzing, dat ook de West-Friese dukaten, waarschijnlijk eveneens in Oost-Europa, werden nagebootst.

Tot dusver zijn de mededelingen vrij schaars en onzeker, maar in 1770 komen veel duidelijker berichten binnen. Naar aanleiding van ontvangen klachten werd in dit jaar een onderzoek ingesteld naar de herkomst van valse Nederlandse dukaten, die vooral in de Oostzee-steden circuleerden. Uit talrijke verkregen inlichtingen bleek toen, dat de Commandant van de Russische vloot in Elseneur (de destijds veel gebruikte naam voor de Deense stad Helsingör op Seeland) en andere Oostzee-havens betalingen in Nederlandse dukaten had gedaan, welke dukaten vals bleken te zijn, d.w.z. dat zij wel de Utrechtse stempel hadden, doch dat kon worden vastgesteld, dat zij niet in Utrecht geslagen waren. Uit mededelingen van Russische officieren bleek verder, dat de Russische vloot wel 100.000 van deze dukaten aan boord had.

De eerste twaalf uit Elseneur ontvangen dukaten werden nauwkeurig onderzocht en bleken op één na alle 1 à 5 azen te licht te zijn, terwijl als gehalte 23 karaat 6 grein werd gevonden, dus 1 grein of 3‰ te laag. Deze dukaten waren van de Utrechtse stempel en droegen het jaartal 1769, doch bleken na een nauwkeurig onderzoek, waartoe de muntmeester en de graveur van de Utrechtse munt 3 November 1770 naar Den Haag werden ontboden, vals te zijn. Het college van Raden en Generaal-Meesteren van de Munt geeft voor deze dukaten in zijn verslag van 12 November 1770 de volgende kenmerken:

1. De pluimen op de helm van het geharnast beeld zijn op de dukaten van Elseneur wat meer naar agteren als op de echte dukaten;
2. De linker voet van het genoemde beeld is op de dukaat van Elseneur veel kleijnder;
3. Het wapen van de stad Utrecht agter het hoofd van voornoemd beeld is op de dukaat van Elseneur grooter als op die van Utrecht;
4. De duim van de linker hand, daar de pijlen in gehouden worden, loopt op genoemde dukaten na omhoog, op die van Utrecht niet;
5. De 6 van het jaartal komt op de dukaat van Elseneur hooger boven de knie als op die van Utrecht;
6. In de bovenste rij knopen van het linker been zijn op de dukaat van Elseneur drie knopen, op de van Utrecht maar twee.

Een partij van 14.000 dukaten, te Hamburg uit Kopenhagen ontvangen, bleek geheel gelijk te zijn aan de eerste twaalf onderzochte dukaten evenals een partij van 5.000 dezer dukaten uit Danzig afkomstig. Uit een onderzoek van 1000 dezer dukaten bleek nog, dat 367 stuks 1 à 5 azen te licht waren, 354 stuks goed van gewicht waren en 279 stuks 1 à 3 azen te zwaar waren. Volgens van Joden verkregen inlichtingen waren deze dukaten te Moskou geslagen. Uit een brief van Raden en Generaal-Meesteren van de Munt aan de Staten-Generaal van 18 Februari 1771

blijkt, dat er ook dergelijke dukaten van 1770 moeten bestaan.

Uit een nader ingesteld onderzoek bleek verder nog, dat er ook valse Hollandse dukaten van 1768 voorkwamen, die eveneens 3 azen te licht waren en waarvan het gehalte slechts 22 karaat 9 grein (10 grein te laag) bedroeg. De gegeven kenmerken van deze dukaat zijn helaas vrij vaag: „Afwijkingen in beenen, broek en pijlen, terwijl de lofwerkjes rondom de letters meer zijn uitgebreid en aan malkander gevoegd in plaats van gesepareerd als op de echte”.

Verder werden nog valse dukaten van Utrecht van 1768 gevonden die harder en bleker waren dan de echte en valse dukaten van Holland van 1769, die te licht en $\frac{1}{2}$ grein te laag waren en te herkennen waren aan de beenen van den ridder, die te veel buitenwaarts gekeerd waren, „als bij den dansmeester”, zoals het college van Raden en Generaal-Meesteren dit uitdrukt.

Naar aanleiding van al deze bevindingen, gaven de Staten-Generaal 26 Mei 1772 weder een *Waarschouwing* uit.

Daarna vernemen we niet veel meer van valse dukaten, de waakzaamheid is blijkbaar verslapt: als de gezant in Rusland in 1788 twee verdachte dukaten inzendt, worden deze zonder meer voor goed verklaard, zonder enige mededeling over gehouden stempelonderzoek.

In 1789 wordt nog de mededeling ontvangen, dat men in Polen wel Hollandse, doch geen West-Friese dukaten aanneemt, wat wel verband zal houden met het in 1763 medegedeelde.

Ten slotte wordt in 1806 bericht, dat men veronderstelt, dat in Berlijn Nederlandse dukaten worden nagebootst, doch de oorslogstoestand maakte een nader onderzoek toen onmogelijk.

Uit deze weinige gegevens blijkt, dat we voor ons onderzoek naar valse, in buitenlandse munthuizen aangemaakte Nederlandse dukaten, de Utrechtsche dukaten van 1769 (1768, 1770) en Hollandse dukaten van 1752, 1753 of 1769 tot uitgangspunt zullen moeten nemen. We zijn er helaas niet in geslaagd dukaten van deze jaren te vinden, die aan de gegeven kenmerken voldoen. Wel bevinden zich in het K.R.M. een echte en een kennelijk valse dukaat van Holland van 1760, welke laatste misschien wel vol-

VALS

ECHT

ECHT

VALS

ECHT

VALS

ECHT

VALS

doet aan de door het college van Raden en Generaal-Meesteren voor 1768 gegeven vage kenmerken. Deze beide dukaten zijn hierbij afgebeeld.

Dat deze Russische dukaten nog niet teruggevonden zijn, behoeft ons niet zozeer te verwonderen, als we bedenken, dat volgens het in noot (1) aangehaalde artikel in Rusland 130.000 van deze dukaten geslagen zijn, terwijl in de jaren 1762—1796 te Dordrecht ruim $14\frac{1}{2}$ millioen, en te Utrecht bijna 8 millioen dukaten zijn geslagen (Gelderland nog altijd 373.000 en West-Friesland 528.000).

Ten aanzien van de in Württemberg geslagen dukaten zijn we iets gelukkiger geweest, omdat de directeur van de Munt te Stuttgart zo vriendelijk was twee stel afslagen van de aldaar nog bewaard wordende stempels van de dukaat van 1802 te zenden. Bij vergelijking van deze stempelafslagen met de Utrechtse dukaat van 1802 (zie afb.) zien we, dat op de namaak-dukatens — afgezien van vele kleinere verschillen —

1. De pluim zeer smal is en geheel op de helm rust;
2. De onder de hand uitstekende knop van het zwaard ontbreekt, doch dat in plaats daarvan iets meer naar omlaag een cirkeltje voorkomt, dat met twee lijntjes is verbonden met de lus van de sjerp;
3. Het wapentje van Utrecht achter het zwaard is vervormd tot een soort afbrekingsteken;
4. De dubbele punten achter de woorden PAR en CRES veel kleiner zijn en de onderste punt halverwege de letterhoogte staat en niet zoals op de echte dukaten ter hoogte van de voet der letters;
5. De 0 van het jaartal veel kleiner is dan de 2.

Ook deze dukaat hebben we echter helaas nog niet in natura gevonden.

In het K.R.M. bevinden zich nog een echte en een valse Utrechtse dukaat van 1805, waarop ik nog even de aandacht wil vestigen, al kan ik omtrent de herkomst van deze valse dukaat niets mededelen. De valse dukaat onderscheidt zich door de sterk afwijkende vorm van de 5 in het jaartal, een geheel andere teke-

ning van de ridder, te kleine tussenruimte tussen de woorden CONCORDIA en RES en op de keerzijde door afwijkende versieringen om het vierkant en wat zwaardere letters (zie afb.). De Utrechtse dukaten van 1800, 1801, 1802, 1804 en 1806 zijn gelijk aan die van 1805, maar er is nog een dukaat van 1803 aanwezig, die hiervan sterk afwijkt en het vermoeden wekt niet op de Utrechtse munt geslagen te zijn. Ik zag een foto van een dergelijke dukaat van 1803 in de veilingcatalogus van de firma Schulman van December 1938 onder No. 284, maar zolang ik geen dukaat van dit jaar gezien heb, die wel met de dukaten uit de jaren 1800—1806 overeenstemt, is elke conclusie voorbarig.

Over deze valse-dukatenmunterij zal het laatste woord nog wel niet gesproken zijn. Laat ik hopen, dat, als dit artikel onder de ogen der verzamelaars komt, deze daardoor zullen worden opgewekt hun collecties na te zien en vondsten zullen doen, die de nog bestaande lacunes kunnen aanvullen.

Ik moge eindigen met een woord van dank aan allen, die mij behulpzaam waren, in het bijzonder aan de Heer A. M. van de Waal, die mij in de gelegenheid stelde, de gehele dukatenvoorraad van de Nederlandsche Bank N.V. na te zien.

BIJLAGE

St. Petersburg $\frac{\text{den 1 Aug.}}{\text{den 20 July}}$ 1867

H.Geb. Heer,

Bij U.Exc. Missive van 20 Juny j.l. No. $\frac{4743.}{27}$ werd mij medegedeeld, dat door het Munt College van Utrecht een aantal valsche zoogenaamde Hollandsche Dukaten in den handel waren aangetroffen en dat het vermoeden bestond, dat dezelve in een welgeorganiseerde Munt geslagen zijn.

Volgens de inlichtingen, die ik daaromtrent heb ingewonnen, worden reeds sedert het begin dezer eeuw of sedert nog vroeger, van tijd tot tijd op verlangen van particulieren Hollandsche dukaten door de Russische Rijksmunt aangemaakt. Deze muntsoort werd vroeger vooral door leden der Keizerlijke familie voor hunne reizen buitenslands gebruikt, doch is, zooals men mij verzekert, sedert het overlijden van Keizer Nicolaas I niet meer alhier aangemunt geworden.

Ik heb de eer U.Exc. hiernevens een exemplaar dezer gouden munt te doen toekomen, hetwelk uit de Russische Rijksmunt afkomstig schijnt te zijn.

Wellicht kan het onderzoek van dit stuk tot ontdekking leiden der plaats, waar de ten onzent in omloop zijnde valsche Hollandsche dukaten geslagen zijn.
Gelief, etc.

(get.) F. P. van der Hoeven.

*Z.Exc. Graaf van Zuylen van Nijvelt,
Minister varr Buitenlandsche Zaken,
etc., etc., etc.*

1) Zie ook het hieromtrent medegedeelde in *Geschichte des Maria-Theresien-Thalers* herausgegeben von Carl Pez und Dr. Jozef Raudnitz (Wien 1898), waar ten onrechte beweerd wordt, dat de aanmunting van Nederlandse dukaten in Rusland met toestemming van de Nederlandse regering zou zijn geschied. Een zelfde bewering treffen we ook reeds aan in *Neueste Münzkunde* (Leipzig 1853), waar als gehalte der Russische dukaten 23 karaat 6 grein wordt opgegeven.

Dr. H. Enno van Gelder was zo vriendelijk nog mijn aandacht te vestigen op een Engels resumé van een artikel van S. A. Rozanow, voorkomende in *Musée de l'Ermitage. Travaux du Département numismatique* Vol. I (1945), waarin gezegd wordt, dat in 1730 de eerste proeven werden genomen en dat sinds 1736 in de Russische munt Nederlandse dukaten zijn geslagen: 130.000 onder Catharina II en miljoenen onder de regeringen van Alexander I en Nicolaas I, doch dat in 1868 de verzekering werd gegeven, dat geen Nederlandse dukaten meer zouden worden aangemunt.

2) In Polen is in ieder geval geslagen, de dukaat, die de Poolse adelaar i.p.v. de Mercuriusstaf als muntteken voert. (Zie het artikel van A. Schulman in *Jaarboek* 1932 blz. 214).

3) Dat dit juist is, blijkt uit de mededeling van Kurt Jaeger in zijn *Die neueren Münzprägungen der deutschen Staaten vor Einführung der Reichswährung* (Stuttgart 1951), blz. 10 en 11, waar gezegd wordt, dat Hollandse dukaten met de jaartallen 1788, 1795, 1800 en 1802 te Stuttgart geslagen zijn.

4) In het muntverslag over 1867 wordt — niet geheel overeenkomstig de waarheid — gezegd, dat met voldoende zekerheid was gebleken, dat noch te Berlijn, noch elders in Duitsland Nederlandse dukaten werden aangemunt. Uit de notulen blijkt, dat toen reeds een der leden van dit college tegen deze onjuiste tekst geprotesteerd heeft.

5) Ook over de veronderstelde aanmunting van Nederlandse dukaten in Hamburg en Lübeck zijn in 1868 naar aanleiding van het in de vorige noot vermelde protest nog inlichtingen ingewonnen, doch de consulaire ambtenaren in deze beide steden verklaarden deze aantijging volkomen ongegrond.

6) De gewone valse dukaten, die het werk zijn van valse munters, blijven hier buiten beschouwing. Zij zijn meestal niet van goud, doch van verguld zilver of koper en gewoonlijk gemakkelijk als vals te herkennen.